

НАСТАВНИ ПРЕДМЕТ: СОЦИОЛОГИЈА
СТУДИЈСКИ ПРОГРАМ: РАЗРЕДНА НАСТАВА - ПРВА ГОДИНА
ПРЕДАВАЊЕ ПО РАСПОРЕДУ: ПОНЕДЕЉАК, 04.05.2020.
ВРЕМЕ: 10,30-13,00
НАСТАВНИК: Проф. др Јован Базић

45. Митологија

Митологија је веровање или уверење о постанку света, људи и њиховом положају у односу на спољне силе. У митологији је увек реч о машти која настаје услед празнина у стварном сазнању. У средишту митологије је мит - прича којој се придаје нарочит значај и која говори о пореклу свих ствари, о томе како је из хаоса настао свет, о светим лицима и јунацима, о томе како су смртни постали бесмртници и сл. Реч је о фантастичним остварењима људског духа. Митологија се састоји од мистике и магије.

Мистика (грч. *mystikos* - тајновит, обавијен тајном)¹ означава све оно што не може да се објасни здраворазумски или научно, дакле рационалним путем. То је примитивно веровање у реалност невидљивих сила скривених у биљкама, животињама, предметима и небеским телима. Сазнање о њима се не сме и не може преносити саопштавањем, већ се то постиже идентификацијом појединачног бића са свебићем, а изражава се и постиже мистеријским култовима. За мистичко сазнање битна је, с једне стране, пантеистичка тенденција схватања бога и природе као једно исто, а с друге култ емотивне преданости божанском бићу с којим се мистик у екстази *сједињује*. Мистика је највише изражена у тотемизму као безличном јединству природних и друштвених сила.

Магија (грч. *mageia* - чаролија, враџбина) означава вештину потчињавања својој вољи тајанствених сила природе, духова и демона. Ради се о вештини која претендује да, употребом извесних техника и средстава, осигура утицај, пре свега, на природне силе, без обзира колико је то супротно природним законима. Зато је магија ирационални облик људске праксе. О. Конт је сматрао да је "магијско објашњење" први стадијум научног објашњења, а Е. Касирер да је вера у магију "један од најранијих и најистакнутијих изражаја човјекове будуће самосвјести. Ту се он више не осјећа потпуно у власти природних и натприродних сила... Сваки се магијски обред заснива на увјерењу да природне појаве у великој мјери овисе о човјекову дјеловању".²

Обично се разликују два типа магијске технике: 1) имитативна магија која се састоји у подражавању појава које се хоће изазвати (имитација грома да би се добила киша); и 2) магија путем "заразе", која се заснива на веровању да ако неко има посебну способност он може да је саопшти додиром. Постоје две врсте магије: *бела магија* и *црна магија*. Бела магија је веровање да натприродне силе могу људима донети добро и корист, па се у том циљу призивају у помоћ небеске силе - добри духови. Бела магија се примењује у колективним акцијама, нарочито приликом лова, епидемија и ратова. Црна магија је

¹ Треба разликовати мистицизам од мистике који, иако има порекло у мистици, представља посебну филозофију и религију као веровање независно од чула, док је мистика увек чулна и емоционална обрада стварности.

² Е. Kasirer, *Ogledi o čovjeku*, Zagreb 1978, str. 125.

веровање да натприродне силе могу људима донети несрећу, болест или смрт и она призива земаљске силе - зле духове. Црна магија се примењује у индивидуалним односима за наношење пакости и несреће непријатељу.

Магија има и своја специфична средства, од којих су најважнији: табу, тотем и фетиш. Табу је посебна врста забране санкционирана од друштва, коју обележавају поступци, места, бића, предмети и речи које се налазе под забраном од свакодневне употребе. Табу је претеча онемо што ће се касније у религији звати *свето*. У табуу се налази наредба - чувај се демона; и он по свом облику представља страх од природних сила. У суштини, табу има снагу закона који не сме да се прекрши, те доприноси кохезији заједнице.

Тотем је племенски знак који значи веровање у мушког претка, праоца рода. Из њега се развија тотемизам као опште веровање у заједничко порекло и мистични однос између једног племена и неке врсте животиња, а у неким случајевима и биљака. Таква животиња или биљка је била обожавана и сматрана оснивачем племена по коме се обично и цело племе звало.

Фетиш у изворном значењу означава предмет за који се верује да у њему пребива дух, свака мртва ствар којој се приписује нека чаробна снага (камен, фигура итд), нешто чему је човек претерано одан, што обожава. Дакле, фетиш је предмет или објект обожавања коме људи придају већи значај него што га он има природним својствима.

У магији су се развили и посебни облици комуницирања са натприродним силама, од којих су најзначајнији ритуали или обреди. Ритуал је афективно средство социјалне регулације живота и стереотипна форма масовног понашања, која се манифестује у понављању стандардизованих и типичних акција. Магијски ритуали су, углавном, нестали из модерних друштава, међутим често се у опасним или важним ситуацијама и данас прибегава ритуалима сујеверног типа, који су слични магијским, као што су на пример: клечање и љубљење земље пре одласка на пут и при повратку (нарочито авионом), разбијање боце о брод пре његовог поринућа, предсказивање судбине картама или хороскопским знацима, увезивање амајлија болешљивој деци у одећу, ношење амајлија и других предмета спортиста за време важних утакмица итд.

Улога митологије (магија и мистика) у друштву је у томе што је она помоћу табуа, тотема и фетиша доприносила интеграцији заједнице, регулацији живота и најразноврснијих односа у заједници.

46. Религија

О религији (лат. *религио* - учење које се тиче највишег бића; божанство, бога; веру, вероисповест) постоји мноштво теоријских одређења и ставова, као и методолошких приступа који узимају њена различита својства. Религија се често дефинише као веровање у бога, односно "као вера у онострани свет, или као веза човека с *оностраним бићем*".³ Такво одређење религије проистиче из својствености религијске активности у којој се човек обраћа "натприродној" сили или "оностраном" бићу да би утицао на природу и објаснио свој положај у свету.

За социолошко становиште о разумевању религије најважнија су учења Маркса, Диркема и Вебера. Под њиховим утицајем засовани су доминантни теоријски ставови о религији. Они су сматрали да је религија, у суштини илузија, а да је *други свет* о којем

---

³ В. Павићевић, *Социологија религије*, Београд 1980, стр. 11.

религија говори, у ствари стварни свет искривљен кроз призму религијског симболизма.

Маркс је сматрао да је "религија опијум за народ", јер пружа оправдање за неједнакости које владају у друштву између богатих и сиромашних. Тиме је он у религији видео значајне идеолошке елементе. Диркем је указао на значај религије истичући њене кохезионе функције у друштву - религија тражи да се људи редовно састају како би потврдили своја заједничка веровања и вредности. А по Веберу, религија је важна због улоге коју има у друштвеним променама, особито улоге коју је имала у развоју западног капитализма.

У човековом животном искуству подручје религиозног није као и друга подручја деловања, оно је потпуно "привилеговано подручје" - подручје доживљаја *светога*. И Диркем је истицао да је битна карактеристика религије веровање у свето. Религиозни човек, према Диркему, дели ствари и појаве на свете и профане. Религиозност се односи на оно што је мистериозно и тајанствено подручје човековог односа са својим Богом, односно на оне најдубље и најинтимније димензије људске егзистенције. Кад год је реч о религији и религиозном понашању, реч је и о доживљају светог или придавања атрибута светости духовима, боговима, стварима, речима и сл. Зато је за разумевање суштине религије важно указати на њена два основна елемента: 1) значај *светог*, које је омеђено божанским духом, тајновитошћу, жељом за приближавање савршенству; оно је изражено у више облика: света места, свети предмети, свети ритуали, свете забране, свете животиње, свети догађаји, свето време итд; и 2) *веровање* у натприродно порекло света (у творца и спасење) као универзално стање мира и вечности, судњи дан царства божјег, трпљење на овом свету и утеху коју пружа божанство. Поред тога, заједничке карактеристике у свим религијама јесу: коришћење симбола, који изазивају осећање поштовања и страхопоштовања; и разноврсних ритуала или церемонија у којима учествују заједно свештеници и верници. За религију је битна и вредносна димензија, јер је она извор доброг, истинитог и лепог, односно морално - обичајна страна пошто се на основу ње стиче човечност.

Религија има своју структуру која изражава њен особени систем, али и њену везу са другим културним творевинама у друштву. Ту структуру чине следећи елементи: учење о богу, религијаска осећања, ритуали (обреди), симболи и религијска организација.

Религијско учење о натприродном бићу (богу) јавило се као потреба у време настанка монотеистичких религија да се, ради јединства верске заједнице, фиксирају *исправни* начини замишљања бога и оностраног света уопште. Пошто се онострано биће замишља као свемоћно и свезнајуће биће, то јест биће с неограниченим даровима и моћима, природно је да се према њему гаје особена осећања. То су осећања страха и захвалности. Она, код религиозног човека, проистичу из осећања зависности од бога, јер од њега *долазе* срећа и несрећа. Ритуали или обреди проистичу из учења о натприродном бићу и сврха ових радњи је да се удовољи богу - утиче на његову вољу, да се ублажи његов гнев, да му се ода захвалност. У ритуалне радње спадају молитва, жртва, разни церемонијали итд. Симболи представљају врсте знакова које људи стварају да би преко њих упућивали нека своја осећања или идеје богу, пошто се он сматра недокучив непосредним путем. Зато има мишљења да се сва религија може одредити као скуп симбола или служење симболима.⁴

И на крају, религијска организација, она представља посебну верску групу људи са истим веровањем који се удружују и организују како би могли да се одрже у конкуренцији са другим верским групама У томе им помажу свештеници, који обављају и друге религиозне послове: изводе ритуал, организују верски живот, преносе религијско учење на

---

⁴ М. Марковић, *Дијалектичка теорија значења*, Београд 1961, стр. 223-228.

млађе генерације итд. Основни облици верског организовања су: култ, секта, деноминација (конфесија) и црква.

Црква (грч. *kyrione oikia* - господарева кућа, божански дом) је израз институционализације хришћанства и облик хијерархјске организације свештеника и верника. Црква је уређена на основу догми и канона. Догма (грч. *dogmhma* - суд, закључак) се односи на судове вере које прихватају верници и у које се не може сумњати, већ само веровати. То су, у ствари, институционализована и сређена верска учења. Канони (грч. *kahnon* - мера, правило) су верска и етичка правила које је црква прогласила. Најчешће се канони изражавају као верски прописи о понашању. У црквама се развија култ, односно поштовање одређених вредности и различитих обреда, верске светковине. Црквени представници су свештеници.

Секта (лат. *sequi* - следовати, пратити) представља групу следбеника неког верског учења која се одвојила од цркве и коју је црква одбацила и осудила. За цркву је веровање којег се секта држи неправилно. С друге стране, секте цркву (православну или католичку) сматрају сектом која се одвојила од "правилног учења" садржаног у Библији. Основне разлике између цркве и секте огледају се у томе што су цркве велике и етаблиране целине, са формалном бирократском структуром и хијерархијом верских званичника, а секте су мање и неформалније групе верника, али уколико дуго опстану могу да се институционализују и изврше деноминацију.

Религија, као и свака друштвена појава, има своју улогу у друштву, односно одређене функције, а то су: дефинисање "особеног погледа на свет", психолошко-емоционална или компензациона функција, етичка и друштвено-интегративна функција. Религијски поглед на свет полази од идеје о два света - *онострано биће* и *овострано биће*, при чему се онострано схвата као несамостално, јер је настало из оностраног. Затим, религијски поглед, у основу света, ставља надсветско духовно начело. Психолошка функција религије односи се на задовољење егзистенцијалне негативности или фрустрираности у људском животу, које религиозни човек превладава веровањем у натприродно биће и натприродну моћ. А религија, с друге стране, пружа подршку таквом човеку, смањује напетост и даје утеху у стању патње. Етичка функција религије састоји се у формулисању основних моралних правила и начела у чијој је основи учење о *светом*, као и у њиховом подржавању и ширењу међу верницима. И, на крају, друштвено-интегративна функција, која је изражена у повезивању и идолошком уједињавању глобалног друштва као најмоћнија друштвена чињеница стоји изнад појединаца и спаја их.

Религија је прошла разне облике и фазе у свом развоју. То су, пре свега, начини на који је нека религија замишљала натприродно или свето биће, тако да се у социологији нарочито истичу: анимизам, тотемизам и теизам.

Анимизам (лат. *anima, animus* - душа, дух), спада у најраније фазе развоја религије. То је веровање да у свету постоје духови и да они управљају појединим стварима и догађајима. Веровало се, а и данас многи људи верују, да човек има посебну душу која се суштински разликује од тела, која може да живи и после телесне смрти. Претпоставља се да је човек до анимизма дошао тумачећи сан. Док снева, њему се указује паралелни живот - он путује, види друге људе, па и мртве. Објашњавајући сан, он је могао да претпостави да у свим људима и стварима постоје духови, невидљива бића. Поред овог психолошког објашњења анимизма, многи антрополози сматрају да је анимизам настао у време преласка на земљорадњу и сточарство, када се повећала човекова зависност од природних сила, јер је обрада усева у значајној мери зависила од природних појава. А те силе су могле бити

добре и зле, а пошто су оне ван човекове спознаје и домашаја, онда њима неко управља - духови. Зато је овакав начин стицања средстава за живот могао условити анимистички начин мишљења и веровања.

Тотемизам је наредна фаза у развоју религије, или варијанта анимизма пошто је и код тотемских група изражено веровање у духове.⁵ Овај израз потиче од речи *тотем*, који је симбол одређених предмета, биљака или животиња, у којем, по веровању тадашњих људи, борави дух умрлих предака. Такве биљке и животиње посебно су цењене у животу одређеног рода и племена. Као симбол натприродне, силе, сматрано је да тотем штити цео род од зла. Према њему је гајено сујеверно поштовање, јер онај који верује сматра да између њега и тотема постоји посебна повезаност. Та веза је узајамна - тотем штити човека, а човек своју пажњу према њему показује на различите начине, не убија ако је то животиња, или га не бере ако је то биљка.

Теизам је трећа фаза у развоју религијске свести. Настаје у време када су људи спознали појмове, врсте и родове ствари, па у вези с тим и дошли до идеје да поједини духови управљају читавим групама сродних ствари или догађаја и да не пребивају више у самим стварима, већ на посебним местима (на врховима планина или на небу). Овако замишљени духови називају се боговима. У оквиру теизма разликују се две етапе: *политеизам* (веровање у више богова) и *монотеизам* (веровање у једног бога, духовног управљача читавог света). У време политеизма духови су потпуно одвојени од појединачних предмета и постају апстрактна бића, примивши карактер богова. Богови су били најпре персонификација одређених општих појава и ствари из природе, као што су сунце, море, киша, гром. Тако су се појављивали богови сунца, мора, кише, грома итд. Касније, у комбинацији појава из природе и људског друштва, богови добијају фантастичне ликове (девојке-рибе, човека-коња), да би на крају попримили у свему људске облике и представљајући разне појаве из живота људи. Монотеизам се поклапа са настанком великих робовласничких империја. Како су раније богови имали локални карактер, стварањем великих империја постепено се долази до идеје о постојању једног бога, а сви остали, дотадашњи богови, преображавају се у разне свеце, анђеле и апостоле, који врше одређене заштитне функције и постају покровитељи ужих друштвених заједница. У монотеизму бог више нема лик човека као у политеизму. Он је постао појам одређене натприродне силе, која је иако невидљива свуда присутна. Основне монотеистичке религије данас су: јудаизам, хришћанство и ислам.

У свету данас постоји мноштво религија и оне се класификују или разврставају по различитим критеријумима, али је међу њима основна подела на западне и источне религије. У западне религије убрајају се: хришћанство (православље и католичанство), јудаизам и ислам. А у источне: браманизам, будизам, зенбудизам, конфучијанизам, таоизам, хиндуизам, шинтоизам итд. Основне разлике су у трансценденцији западних и иманенцији источних религија, као и црквеним организацијама. Саставни део религијског живота у савременом свету чине верски покрети, који се деле на: нове верске покрете (покрети који признају свет, покрети који одбацују свет, покрети који се прилагођавају свету); миленаристичке покрете (очекивање у скоро спасење верника); верски фундаментализам (позивање на изворно тумачење светих текстова), који је најизраженији у исламском фундаментализму.⁶

⁵ В. Павићевић, *Исто*, стр. 180.

⁶ Видети шире: Е. Barker; М. Warburg (eds), *New Religions and New Religiosity*, Aarhus 1998.

Секуларизација (лат. *secularizare* - посветовнити, учинити световним) је, у суштини, слабљење улоге религиозних веровања, ослобођење друштвених установа и индивидуалног понашања од религиозног утицаја. Секуларизација се може изразити као преовладавање схватања и тумачења света самим светом, без прибегавања појму "надсветске" силе; преовладање "овостраних" духовних вредности уз истовремено слабљење и потискивање религиозних вредности; заснивање морала на људским моћима и потребама, без прибегавања идеји божанства као извора и ауторитета у моралним питањима; и повлачење религије у цркве, у сферу приватног права и приватног живота људи.⁷ Процес секуларизације, односно световно гледиште на свет, почиње значајније да долази до изражаја у време хуманизма и ренесансе када се људски разум све више схвата као једини извор сазнања и критеријум истине. На разуму је Р. Декарт засновао рационалистички метод мишљења који не трпи никакав неприкосновени ауторитет изнад разума. Развојем рационализма и других филозофских праваца (нарочито, материјализма и комунизма), уз истовремени напредак науке и технологије, урбанизације као и организације савременог друштва на либералистичким начелима, развијали су се погледи на свет друкчији од религијског. Тиме су процеси секуларизације битно ојачали тако да је утицај религије значајно опао, али не до те мере да је религија у опасности да нестане. Она и даље има значајну улогу у савременом свету.

---

⁷ В. Павићевић, *Исто*, стр. 313-314.